

Zitten op de 'Zetel van Mozes' (Mt 23:2)

In synagogen uit de eerste eeuwen zijn restanten gevonden van voorwerpen die lijken op rijk versierde zetels. Vanwege hun formaat of vorm zijn ze niet erg geschikt voor mensen. Geleerden brengen ze wel eens in verband met de 'zetel van Mozes', die voorkomt in Rabbijnse geschriften over synagoges. Een recente archeologische vondst bevestigt dit vermoeden.

Er zullen nog steeds mensen zijn die het woord Farizeeër associëren met stereotyperingen als schijnheilige, huichelaar, of wetticist. Deze associaties gaan voor een deel terug op de rede die de evangelist Mattheüs in de mond van Jezus legt en die is gericht tegen 'Schriftgeleerden en Farizeeën' (Mt. 23). Hiermee worden in Mattheüs de Joodse leiders bedoeld, maar de vlijmscherpe kritiek op dat leiderschap heeft later de beeldvorming van Joden in negatieve zin gekleurd. Het moderne onderzoek acht het uitgesloten dat de rede zich tegen Joden keerde of zelfs teruggaat op de historische Jezus. Redevoeringen zijn een literaire strategie van Mattheüs - denk aan de Bergrede (Mt. 5-7) of de Parabelrede (Mt 13).

Mattheüs, die zijn evangelie schrijft aan het eind van de eerste eeuw, put voor zijn materiaal uit kritieken van Jezus op leiders uit zijn tijd, maar vult die aan. Zijn bedoeling zal zijn geweest om de religieuze concurrentie moreel te diskwalificeren. Die strategie komen we wel vaker tegen. Zo karakteriseert de gemeenschap van Qumran (Pesjer Nahum 1:7) haar Farizeese opposanten als 'zij die gladde zaakjes onderrichten' (*dorsje chalaqot*), een vileine verdraaiing van 'zij die wetten onderrichten' (*dorsje halachot*). Zelfs een Rabbijnse traditie onderscheidt zeven typen 'Peroesjiem', Farizeeën, waarvan maar liefst vijf als negatief gelden (j.Berachot 9 (14b, e.p.)). Enkele kritiekpunten - zoals theateraal gedrag en berekenende religiositeit - komen bij al deze critici terug.

1 De 'zetel van Mozes' in Chorazin, links het origineel en rechts als replica op ware grootte.

2 Voor menselijk gebruik was hij tamelijk klein.

Bron: weblog Meeshell

'KATHEDRA DIMOSJE'

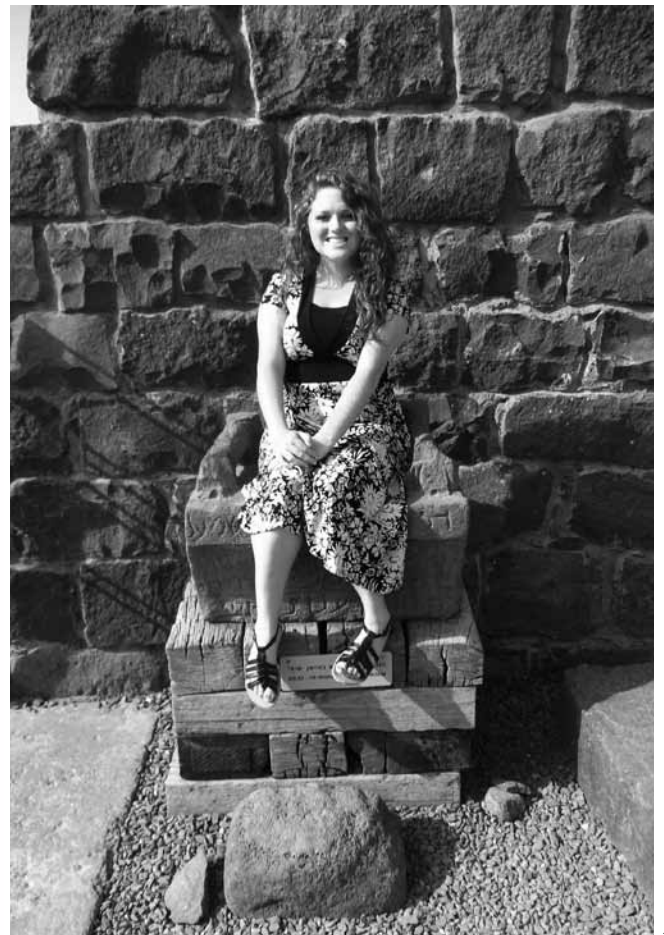
Als we ervan uitgaan dat Mattheüs zijn Farizeese opposanten moreel wilde diskwalificeren, is de opening van de rede in Mt 23:2 verrassend: 'Op de stoel van Mozes hebben de schriftgeleerden en de Farizeeën plaatsgenomen. Doe en onderhoud daarom alles wat ze u zeggen, maar handel niet naar hun daden.' (Mt 23:2-3, KBS 1995) Blijkbaar hebben deze leraren wel een mate van autoriteit - voor zover het althans hun spreken betreft.

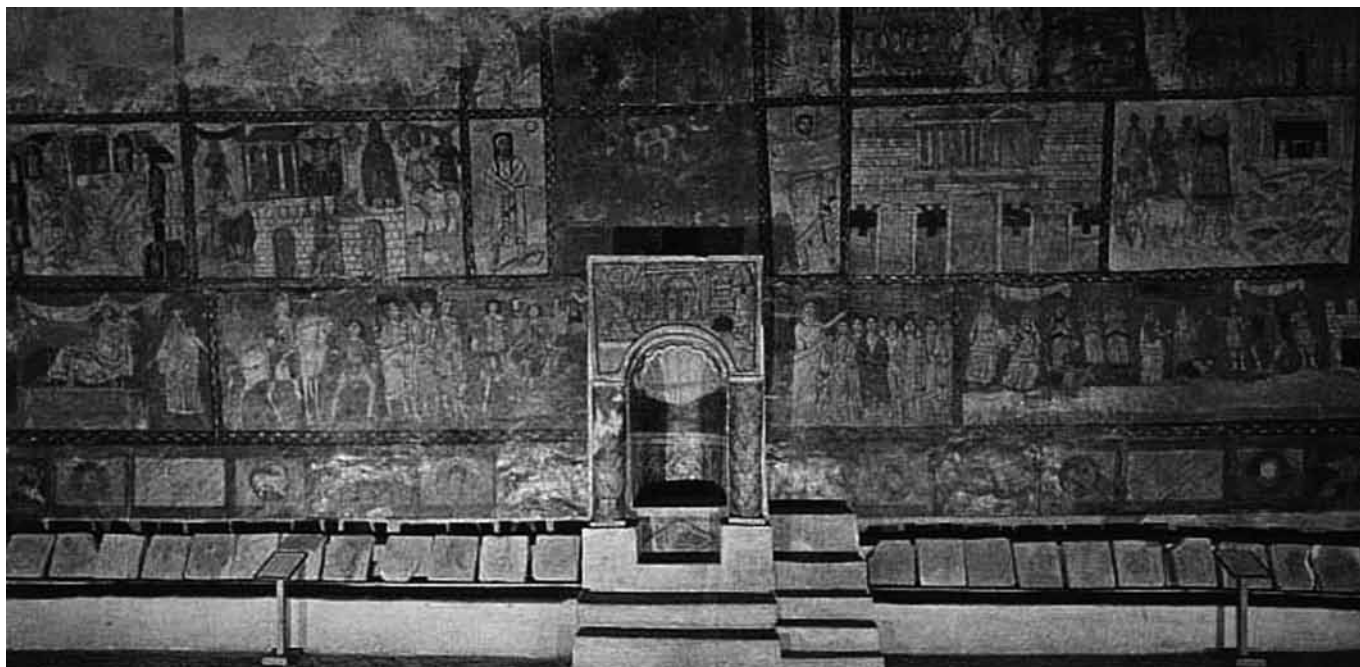
Wat wordt dan bedoeld met 'zetel van Mozes'? Het woord voor 'stoel' of 'zetel' (*kathedra*) vinden we in Rabbijnse teksten die aan synagoges refereren. De frase 'zetel van Mozes' komt echter verder alleen voor in een midrasj in *Pesikta de Rav Kahana 7b*, een commentaar op de 'zetel van Salomon' (I Kon 10:19). De zes trap treden van die zetel zouden wijzen op de zes geboden die de koning volgens Deut. 17 dient te houden. Haar ruggensteun was rond van achteren, 'zoals een zetel van Mozes' (*kehada kathedra diMosje*). Net als bij Mattheüs moet het voor de toenmalige lezers direct duidelijk zijn geweest wat hier werd bedoeld.

De tekstoverlevering laat echter zien dat dit verandert vanaf het einde van de vierde eeuw; latere manuscripten bieden de lezing '*kathedra didroesja*', 'zetel van de prediker'. Is dit ook de oorspronkelijke betekenis van 'zetel van Mozes'?

ARCHEOLOGIE

Wenden we ons tot de archeologische data. De eerste-eeuwse synagoge op het Griekse eiland Delos laat een rij

3 Een wand in de synagoge van Dura Europos
Bron: Catholica.com.au

zetels zien, waarvan er één rijk geornamenteerd is. Een verwante structuur in de Griekse tempel van Dionysius in Athene wijst erop dat het hier gaat om een ereplaats, mogelijk voor leraren, voorgangers of leidinggevendenden van de gemeenschap. De beroemde synagoge van Dura Europos, verwoest in 257 g.j., is rondom voorzien van banken met één duidelijk verhoogde zetel (zie foto 3). Die zetel en de twee treden laten sporen van intensief gebruik zien. Haar locatie nabij de *aedicula*, een nis waarin de Torarollen konden worden geplaatst, doet vermoeden dat hier iemand zat die tijdens de liturgie een belangrijke rol vervulde.

In Galilea (Kafernaüm, Chorazin) zijn losse, versierde zetels gevonden, zij het niet *in situ*, dat wil zeggen in hun oorspronkelijke context. Het is verder de vraag of deze zetels wel bedoeld waren voor menselijk gebruik. Ze zijn klein, met lage, versierde armleuningen. De basaltstenen zetel van Chorazin (zie foto 1 en 2) was geplaatst op een houten verhoging. Tegenwoordig staat er een replica, gemaakt naar de oorspronkelijke verhoudingen.

Frappant is ook de helaas alleen nog van tekeningen bekende, kalkstenen zetel van Kafernaüm. De tekening, gemaakt in de jaren '20, laat een klein en schuin 'zitvlak' zien, amper geschikt als stoel en bovendien voorzien van twee gaten. Waartoe deze vreemde zetel?

TROON VOOR DE TORA

In een studie uit 1990 betoogt de Israëliëse archeoloog Y. Rahmani, dat deze zetels waren bedoeld om daar de Torarol op te plaatsen tijdens de liturgie. Dat gebruik is bekend van Babylonische tradities die reppen van een *kursaya*, een kruk waarop men de Torarol legde. De twee gaten konden de twee stokken (*amudim*) van de Torarollen bevatten, zodat de rol hier recht op kon staan. De 'zetel van Mozes' is dan een troon voor de Tora. Hierbij valt te bedenken dat 'Mozes' een metonymia is voor Tora, ook in het Nieuwe Testament (Lc 16:31; Mat 19:7,8 enz.). Het 'zitvlak' van de zetel van Chorazin heeft een kleine sleuf (gaten boren is zeer lastig in basalt) waardoor de Torarol niet wegglijdt en recht op kan staan.

Rahmani wijst er op dat intronisatie past binnen een breder patroon in de pagane en christelijke cultuur van het nabij-

gelegen Syrië. Zo lijkt de zetel van Chorazin op een structuur uit Suweidah (foto 4) die eveneens is voorzien van een gat waarin men een beeltenis van de Syrische godin Athar-gatis kon plaatsen. Een saillant detail is dat deze godin doorgaans vergezeld wordt door twee leeuwen; een symbool dat in de Chorazin zetel terugkeert in de (beschadigde) armleuningen. Het Syrische christendom kende het gebruik het evangelie op een *ambon* te plaatsen, een stenen zetel op een verhoging in de kerk.

Het introniseren van Torarollen moet overigens nog lang hebben bestaan. Deze zomer zag ik een zetel uit een synagoge van het voormalige getto van Rome (17e eeuw), eveneens voorzien van twee gaten in het 'zitvlak'. Helaas was de gids niet op de hoogte van het gebruik.

NIEUWE VONDST

In dit licht is het fascinerend dat deze zomer een zetel is blootgelegd in de vijfde-eeuwse synagoge van Horvath Kur, nabij Kafernaüm en Chorazin (zie mijn eerdere relaas in *Kroniek* 2010/3). De zetel is *in situ* gevonden en is in dat opzicht een unicum. Net als die van Chorazin is ze van basalt en voorzien van twee lage armleuningen. De zetel is gelokaliseerd aan de zuidelijke muur en twee treden hoger dan de omringende banken (foto 5). Ze bevindt zich nabij de *Bima*, de verhoging van waar de Torarol werd gelezen. Het zal nog even duren voor verdere technische details bekend zijn; of de Horvath Kur zetel een 'zetel van Mozes' is blijft vooralsnog ongewis. Inscripties ontbreken en over de functie bestaat evenmin duidelijkheid.

DRIE VERKLARINGEN

Rest ons dus om de voorgestelde verklaringen van 'zetel van Mozes' te wegen aan de hand van de teksten. Als de 'zetel van Mozes' een erzetel is voor een prediker of leraar, dan richt Jezus zijn kritiek op religieuze leiders die preken en onderricht geven maar niet conform handelen. Kritiek op hypocrisie blijkt wijdverbreid. In scherpe bewoordingen spreekt de vierde eeuwse R. Jochanan: 'Wie leert om het vervolgens niet te doen, het ware beter wanneer zijn gezicht door zijn nageboorte zou zijn bedekt en hij niet ter wereld zou zijn gekomen!' (j.Sjabbat 1:5 (3b).

lets vriendelijker is de zegswijze 'Er zijn er die goed preken maar niet goed onderhouden'; en in positieve zin 'aangenaam zijn de woorden die uit de mond komen van hen die ze doen' (t.Jevamot 8:7). Mattheüs volgt hier bekende patronen van sociale kritiek.

Vreemd is echter dat Jezus hen vervolgens (vers 6) verwijt dat zij 'uit zijn op de ereplaatsen in de synagoge'. Maar ze waren toch al gezeten op de 'zetel van Mozes'? Zou Mattheüs met 'zetel van Mozes' dan denken aan een troon voor de Tora? Of is het zelfs denkbaar dat de term aan twee functies refereert: een zetel voor de prediker die tevens fungeerde als symbolische zetel voor de Tora? Nog steeds houdt iemand tijdens de dienst een tweede Torarol in zijn handen, gezeten nabij de *Bima*. De diverse vormen van zetels verraden regionale patronen en esthetische voorkeuren en hoeven niet per se op andere liturgische patronen te duiden.

Indien Mattheüs vooral denkt aan een troon van de Tora, betekent 'gaan zitten' (aoristus) hier 'de plaats innemen van': zij zitten op de plaats van de Torah. Je zou dit kunnen opvatten als theologische kritiek: de 'schriftgeleerden en de Farizeeën' nemen de positie van de Tora in! Mt 23:2-3 is dan in lijn met het verwijt aan de 'Farizeeën en schriftgeleerden' dat hun tradities (*paradoseis*) het woord van God ontkrachten (Mt 15:6).

Een soortgelijke uitleg treffen we aan bij kerkvaders als Cyrillus van Jerusalem, Athanasius of Johannes Chrysostomos. Vraag is echter of deze leraren niet een gangbare gemeenplaats aanhalen. Probleem is bovendien dat Mat-

theüs hun autoriteit in het onderricht wel degelijk onderschrijft: 'alles dus wat zij jullie zeggen moeten jullie doen en onderhouden' (Mt 23:2)! Dat doen dan weer meer denken aan de zetel als plaats van onderricht. En hun onderricht in Mozes is blijkbaar wel koosjer. Waarvan acte.

ERIC OTTENHEIJM

4 Een structuur uit het Syrische Suweidah

5 Horvath Kur - zetel in situ?

Bron: www.kinneret-excavations.org

